

KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI
FİLOLOJİ ve ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGY and TRANSLATION STUDIES

MAKALE BİLGİLERİ
ARTICLE INFO

Geliş Tarihi / Submission Date
16.10.2019

Kabul Tarihi / Admission Date
02.12.2019

e-ISSN
2687-5586

ROMAN REEL HAYATIN KILAVUZU OLABİLİR Mİ? VE AHMED MİDHAT* CAN NOVEL BE A GUIDE TO REAL LIFE? AND AHMED MİDHAT

Volkan GEMİLİ

Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türk Dili Bölümü,
e-Posta: volkangemili@kmu.edu.tr

Öz

Kurmaca metinler kendine has bir gerçekliğe sahiptir. Bu gerçeklik, hayatın gerçekliğine çok yakındır. Kurmaca eserlerin yaşama olan bu yakınlığı zaman zaman birçok yazarın aklında romanların gerçek yaşama rehberlik yapıp yapamayacağı fikrini doğurmuştur. Yani romanlar herhangi bir şekilde okura gündelik hayatta bir yol haritası olabilecek midir, bireylerin ileriki yaşamlarında bir pusula görevi görebilecek midir? Dünya edebiyatında birçok yazar yahut araştırmacı buna benzer sorulara cevap aramıştır. Romanın reel hayatın bir kılavuzu olup olamayacağı sorularını eserlerinde yazarak cevaplama gayretinde bulunan yazarlar da vardır. Türk edebiyatında bu sualleri yanıtlamaya çalışanlardan birisi de Ahmed Midhat Efendi'dir. Midhat Efendi roman ve hikâyelerinin satır aralarında bu suale: "Roman reel hayatın bir kılavuzu olabilir." cevabını vermiştir. Ahmed Midhat'a göre gençlere romanlar okutarak onların ahlakî yönü şekillendirilebilir, talim ve terbiyesi yapılabilir; ayrıca gençler gerçek yaşamdaki hüviyetlerini kazanmadan önce yaşamın iyi ve kötü birçok gerçekliğini hayatı tecrübe etmeden evvel romanlardan okuyarak öğrenebilir. Böylelikle gerçek yaşamın zorluklarına karşı daha kolay metanet gösterebilir. Kısaca Ahmed Midhat'a göre roman hayatın bir ön provasası ve kullanma kılavuzu olabilir.

Anahtar Sözcükler: Roman Gerçekliği, Romanın Rehberliği, Ahmed Midhat.

Abstract

Fiction texts have their own reality. This reality is very close to the reality of real life. From time to time, this proximity has led many authors to think whether novels can guide real life. In other words, can novels be a map to their readers in any way in their daily lives or will novels serve as a compass for the future of their readers? Many writers or researchers in world literature sought answers to similar questions. Some authors have tried to answer these questions by writing their fictions accordingly. Ahmed Midhat Efendi is one of the authors who tries to answer these questions in Turkish literature. In his novels and stories, Midhat Efendi replied this question as "Roman can be a guide to real life." According to Ahmed Midhat, moral values can be taught to young people by leading them to read novels. They can be instructed and educated by novels; in addition, young people can learn many good and bad aspects of life by reading them in a novel before experiencing in real life. Thus, they can show more sympathy to the difficulties of real life. In short, according to Ahmed Midhat, novel can be a rehearsal or a guide for life.

Keywords: Novel Reality, Guidance of the Novel, Ahmed Midhat.

*Bu makale 2015 yılında hazırladığımız *Ahmet Midhat Efendi'nin Roman ve Hikâyelerinde Roman Hakkındaki Görüşleri* isimli yüksek lisans tezinden faydalanılarak yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak. Volkan Gemili, *Ahmet Midhat Efendi'nin Roman ve Hikâyelerinde Roman Hakkındaki Görüşleri*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2015. Ayrıca *2nd International Conference on Language, Education and Culture (ICLEC)*'de bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Romanlarda gerçek hayattan kesitler sunulur. Gerçeküstü anlatılarda dahi umumiyetle yapılan budur. Peki, bu yapıtlar ne ölçüde gerçek hayatın birer aynası olabilmektedir? Yoksa romandaki gerçeklik, sanatkârın gerçeklik aynasına hayatın yansıtıkları mıdır? Aslında gerçeğin yazarın aynasındaki yansımalarının, yazarın zihin perdesinden süzülerek bilinçaltına akseden gerçekliğin ve bütün bu serüvenlerden geçerek romana yansıyan gerçekliğin tam anlamıyla nasıl gerçekleştiğini ifade etmek pek mümkün olamamaktadır. En basit şekliyle anlatacak olursak gerçek hayattan onlarca sahne, muharrirlerin muhayyilesinde yeni bir forma dönüşerek romanlara yansır. Eserin karşısında duran okurun bilinciyse bu yansılardan kendi gönül aynasın(d)a aksedenleri seçer, yorumlar ve kendine yeni anlam/lar çıkartır. Tıpkı bir kişinin şehre gelen karnavalı gezerken ilgi duyduğu stantları seyretmesi, o stantlarda dolaşması, oyalanması, eğlenmesi, zaman geçirmesi ve tüm bu sürecin sonunda hayat defterine yeni deneyim sayfalarının eklenmesi gibi... Okurun romandaki gezintisi sırasındaysa hayatın yazarın muhayyilesiyle romana yansıyan gerçekliği okuyucuda parçalanır, bölünür, çoğalır; yeni bir *form*'a dönüşür. Bu *form*'a yeni bir *hayat formu* diyebiliriz. Okur her yeni roman ile kendi *hayat formu* ve romanın ona sunduğu *form* arasında yepyeni bir *hayat formu*'nu su yüzüne çıkarır. (Çodur, 2018.) Kimilerine göre bu *form*, gerçek yaşamda okura zaman zaman pusula görevi görebilmektedir. Farklı bir tabirle roman, okur için reel yaşamın bir kılavuzu olabilmektedir.

Romanla ilgili buna benzer -"Roman reel hayatın bir kılavuzu olabilir mi?" vb.- birçok konu XVIII ve XIX. yüzyıllarda -geçen yüzyıllara nazaran daha fazla- tartışılmaya başlanmıştır. Romanın Batı'da giderek popülerleşmeye başladığı bu asırlarda roman "genç kızların, ev kadınlarının, bilgisiz kimselerin okuduğu önemsiz bir yazı türü sayılmış ve küçümsenmiş", (Forster, 2014, s. 11) şiir, tiyatro gibi türlerin yanında kâle alınmamış, aşağılanmış ve çoğu zaman yıkıcı tenkitlere maruz kalmıştır. XVIII. yüzyıldaki bu durum hakkında Jale Parla şu şekilde bir yorum yapar: "(...) on sekizinci yüzyılın yazın pratiği oldukça tutucu ve püristtir. Anlatının, içinde yer aldığı türü layığıyla temsil etmesi beklenir. Belki de bu yüzden ne idüğü belirsiz bir tür olan roman, on sekizinci yüzyılda çok popüler bir yazın türü olmasına rağmen 'edebiyat'tan sayılmamıştır." (Parla, 2015, s. 36.) XIX. yüzyılda da romana karşı olumsuz tutum devam eder. "İçinde hikâye olmayan (non-fiction) edebî eserleri okumanın eğitici ve saygıya değer olduğu, hikâye ya da roman okumanınsa zararlı veya olsa olsa zevke düşkünlük olduğu şeklinde Amerika'da halk arasında hâlâ sürüp giden ve eğitimcilerin de yaygınlaştırdığı görüş, James

Lowell ve Matthew Arnold gibi romana karşı bir tutumu temsil eden eleştiricilerin gizli desteğinden de mahrum değildir.” (Wellek vd., 2013, s. 247) 1818’de İngiltere’de Jane Austen; okurların, muharrirlerin, münekkitlerin hatta roman yazarlarının roman hakkında yaptıkları sert eleştirilerine ve küçümsemelerine karşın: “Okurlara roman kadar zevk veren başka bir yazı türü bulunmadığı halde, roman kadar kötülünen bir başka yazı türü de yoktur.”¹ diyerek haklı bir sitemde bulunur. Lakin Jane Austen gibilerin roman için takındıkları bu tarz olumlu tavırlar boşa çıkmış, en başından beri süregelen olumsuz, yıkıcı ve küçümseyici eleştiriler romana karşı bir önyargı oluşmasına sebep olmuştur. Hâliyle romanın olgunlaşmaya başladığı bu evrelerde reel hayatta bir kılavuz olabilmek konusu üzerinde pek durulmamıştır. Ayrıca toplumlarda bu önyargıları besleyen mühim kaygılar da doğmaya başlamıştır. Öyle görülüyor ki romanın kılavuzluk işlevine geçmeden evvel romana karşı güdülen olumsuz tutumların sebeplerini anlamaya çalışmak isabetli olacaktır.

O zaman şu soruları cevaplamakla işe başlayalım: *Neden romana karşı bu denli önyargılı olunmuştur? Niçin bu tür bu kadar hor görülmüştür? Bu önyargıları besleyen esas kaygılar nelerdir?*

Roman okumanın vakit kaybı olduğundan, insanların roman okumaktansa daha pragmatik sanatlara/zanaatlara/uğraşlara yönelebileceğinden, roman okurlarının eserin hayalî alemine dalıp gerçek hayattan uzaklaşmalarından, romanın diğer edebî türler -şiir, trajedi, komedi vb.- gibi belirgin bir şeklinin olmamasından dem vuranlar olsa da insanların bu tür hakkında asıl endişelendikleri şey buna benzer polemikler değildir. Bu tarz mevzularda -romanın vakit kaybı olması vb.- nazaran romanın yaşamın realitesine dönük yüzü birçok kişiyi daha çok tedirgin etmektedir. Hayattan birçok gerçeklik sahnesinin romanın içine zaman zaman pervasızca, zaman zamansa hiçbir ayıklamaya gidilmeden sokulabilmesi; romanın hayatın gerçekliğinden uzak değil aksine günlük yaşama oldukça yakın olması insanları asıl kaygılandıran âmiller olmuştur. Her geçen gün romanların okur sayısının artması, özellikle gençlerin bu türe temayül göstermesi üzerine roman okumanın zararlı etkilerinden korkulmaya başlanmıştır; çünkü bu türün günlük yaşama yakınlığı gençlere ahlakî açıdan kötü örnek oluşturabilecektir. Hâl böyle olunca roman yazarları bir çıkar yol aramışlardır. “Sanatın yararsızlığına ve hattâ zararı olduğuna inananlara karşı edebiyatı savunmak zorunda kalanlar genellikle edebiyatın ahlâkî yönü üzerinde durmuş, insanları eğitici rolünü belirtmişlerdir.” (Moran, 2009, s. 89) Diğer yandan romanların bu ahlakî ve eğiticilik işlevi üzerinde durulması ve her mevzuda bu konuların eserlerde öncelenmesi romanın

¹ Jane Austen, *Northanger Abbey*’den aktaran E. M. Forster, *Roman Sanatı*, Milenyum Yayınları, s. 13.

gelişmesinde etkili olur; çünkü yazarlar romanlarda bu mevzuları işledikçe insanı ve insanın içinde bulunduğu toplumu da ele almak zorunda kalırlar. Böylelikle roman, toplumu ilgilendiren felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, siyaset gibi sosyal bilim dallarının bir nevi uygulama alanı haline gelir; farklı disiplinlerin bir ‘forum’ alanına dönüşür. (Forster, 2014, s. 15) Eğitici işlevi bu türün her geçen gün önem ve saygınlık kazanmasına ön ayak olsa da roman, korkulan bir tür olmaktan günümüzde dahi namını kurtaramamıştır. Ama yine de ahlak olgusunun eserlerde öncelenmesi romanın reel hayatta bir kılavuz olabileceği düşüncesinin özellikle bu türe didaktik bir maksat yükleyen kesim tarafından benimsenmesine neden olur.

Romana karşı yukarıda bahsi geçen çekinceler son yüzyılda giderek azalmıştır. Romanların, roman üzerine yazılan yazıların sayısının artması, insanların bu türün gizemlerini keşfetmeye başlaması hem roman hem de roman okurları için yepyeni bir maceranın başlangıcı olmuştur. Sanat-severler romanın, varoluşun farklı görünüşlerini kendi tarzında, kendine özgü mantıkla bir bir keşfettiğini anlamaya başlamıştır. (Kundera, 2014, s. 15-16) Bilhassa bu edebî türün hammaddesinin kâğıttan da olsa *insan* olması onu ilgi odağı yapmış, insanlar romanlardaki insanların serüvenlerini *merak* etmişlerdir. Romanın, bu *merak* unsuruna dayanması, *dedikodu*’ya yatkın bir tür olması insanları çekmiştir. (Çıkla, 2016, s. 63) Romandaki kişiler hayalî de olsa birçok kişiye reel hayattaki insanlardan daha cazip gelmiştir; çünkü Umberto Eco’nun da dediği gibi çevremizdeki birçok insanı tanıyamaz ve anlayamayız, ama bir anlatı kişisi hakkında birçok şeyi bilebiliriz. (Eco, 2013, s. 144) Yani roman kişilerinin normal insanlar gibi gizil yaşamları yoktur. Bu kâğıttan varlıkları “bütün yönleriyle tanıyabilir, böylece okumadan aldığımız tadın yanı sıra, gerçek insanları anlayamamanın sakıncalarını giderme olanağını da buluruz.” (Forster, 2014, s. 103) Belki de Cemil Meriç’in: “...kitaplardaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdim.” (Meriç, 2013, s. 39) demesinin altında yatan asıl sebep budur; çünkü bir ömür geçirdiğimiz, çok iyi tanıdığımızı düşündüğümüz insanları öyle bir zaman gelir aslında hiç de tanıyamadığımızın farkına varırız. İşte bizler anlatılar okuyarak reel dünyada gerçekleşmiş, gerçekleşmekte ve gerçekleşecek olan uçsuz bucaksız şeylere bir anlam vermeyi öğrendiğimiz bir oyun oynamakta ve bu kurmaca anlatılar aracılığıyla gerek şimdinin gerek geçmişin deneyimine biçim verme yeteneğimizi geliştirebilmekteyiz. (Eco, 2013, s. 116, 169) Yani kurmaca anlatılar bize reel yaşamın birer aynası olabilmektedir. Bu bağlam çerçevesinde düşünecek olursak *Romanlar reel hayatın bir kılavuzu olabilir mi?* sorusuna: “Evet.” cevabını vermekte bir beis yok gibi gözükmektedir. Lakin yine de bu cevabı net olarak vermenin imkânsız olduğu da aşikârdır. Kurmaca metinler her ne kadar gerçek yaşamı yansılarsa da reel hayatın dağınık gerçekliğinden çok daha derli topludur ve kendi iç

gerçekliğine sahiptir; yani romanın kendine ait olan bir dünyası vardır. Ayrıca bir sanat eserine didaktik bir gaye yüklemek onu esas özünden -sanat eseri olmaktan- uzaklaştırır. Bu şekilde düşünüldüğünde ise birçok eleştirmen, yazar ve bilim adamı bu tarz konulara farklı pencereler açabilmektedir. Lakin bu tarz konular her ne şekilde ele alınırsa alınsın biz insanlar romanlar okuyarak bu kurmaca yapıtlarda yaşamamıza bir anlam verecek formülü aramaktayız. Sonuçta, yaşamamız süresince, bize neden dünyaya geldiğimizi ve yaşadığımızı söyleyecek bir ilk öykünün arayışı içindeyiz. (Eco, 2013, s. 179)

2. “Roman Reel Hayatın Kılavuzu Olabilir Mi?” Konusunda Ahmed Midhat’ın Mütalaaları

Bakış açımızı Batı’daki roman üzerine pozitif/negatif düşüncelerden uzaklaştırıp bizim topraklarımızdaki insanların bu “tür” hakkındaki düşüncelerine yöneltelim. Evvela sosyo-kültürel yaşam tarzına ve dinî normlarına büyük ölçüde tezat oluşturan bir medeniyetin bilim, teknik ve sanattaki gelişmeleri aracılığıyla kültürel bir akına uğrayan Osmanlı toplumunda Batı’dan gelen bu yeni türe -romana- tepkiler gecikmez. Bu tepkilerin en belirgin sebebi kültür şoku yaşayan Türk toplumunun yavaş yavaş uğradığı ahlakî ve kültürel erozyondur. “Romanın, gelişmesi için istediği ve daha cazip hâle getirerek topluma sunduğu yaşama tarzı (modern hayat), zihniyet (bireyin özgür olarak var olması) ve insanî ilişkiler (bedeni aşk, flört, ihtiras, ifşa, ihanet, kazanma hırsı vs.) sürdürdüğü geleneksel hayatın mazbut ve mahdut ortamı içinde XIX. asır Osmanlı insanına ‘ters’ gelmiş ve neticede kendi yaşama normlarına göre fazla serbest, baştan çıkarıcı ve ‘dişi’ olarak gördüğü bu ‘anormal’ türü ahlâkîlik olgusu odağında değerlendirerek kendisini ve ailesini bu ‘yabancı’ya kapamaya çalışmayı tercih etmiştir.” (Andı, 2013, s. 42) Tabii ki bu ‘yabancı’ya kapılarını açıp onu misafir edenler de olmuştur. Lakin bu misafirperver ev sahipleri dahi bu türün gayriahlakî olduğu konusunda itiraz edenlerin görüşleriyle bazı noktalarda hemfikirdirler. “XIX. yüzyılın Osmanlı gazete ve dergilerinde roman hakkında yazılan yazıların birçoğunda roman ve ahlâk ilişkisinin ele alındığına şahit olunur ki bu yazılardan en iyimseri ve insaflısı, ‘Roman okumayın, muzırdır!’ demek yerine (ki diyenleri de vardır), romana mutlaka [Batı’da olduğu gibi] bir ahlâkî fonksiyon yükleme yahut en azından mevcut ahlâkî değer yargılarına uyma şartını koşma tavrı içerisindedirler.” (Andı, 2013, s. 55) İşte bu tavır içinde bulunan ve bunu şiddetle savunan kalemlerden birisi ve en önemlisi de Ahmed Midhat’tır. Ahmed Midhat birçok konuda olduğu gibi bu konuda da görüşlerini romanlarının ve hikâyelerinin satır aralarına serpiştirmeyi ihmal etmemiştir.

Ahmet Mithat hem mizacı hem de gazetecilik mesleği gereği halkla çok sıcak sosyo-kültürel ilişkiler içinde bulunmuş, eserlerini ise bu topluluğun zevki ve ihtiyaçlarına göre oluşturmuştur. Mensup olduğu cemiyette *aydınlatma emekçisi* görevini üstlenen yazarın toplumla bu yakın teması, halkı yakından tanınması, onların arzu ve heveslerini pek iyi bilmesi onlar için en uygun formata sokulmuş ahlakî nitelikteki romanları yaratabilmesinde büyük bir avantaj sağlamıştır. O, çoğu zaman romanın reel hayatın bir kılavuzu olabileceği görüşünü savunmuştur. Romanın pek çok konuda, bilhassa ahlakî ve manevî açıdan, bireye rehberlik yapabilecek birçok hususu bünyesinde sindirebilen niteliklere sahip bir tür olduğunu düşünmüştür. Ahmed Midhat'a göre roman okumaktan en büyük maksat âdemoğullarının farklı farklı hallerini tetkik etmektir, (Ahmed Midhat, 2000g, s. 301) o hâlde insanoğlunun en mühim davranışlarından olan ahlâk da romana girmelidir. (Okay, 1989, s. 353) Hatta hikâyelerden maksat, filozofinin en büyük bir parçası olan ahlâk ve maneviyat için meydan açmaktır. (Ahmed Midhat, 2000i, s. 97) Lakin ahlakî ve manevî açıdan bir rehber olabilen romana bazı meselelerin izahatı ayan beyan yapılmamalıdır. Aksi halde bu tür mevzuların bir kitaba tahririnden kalemin dahi haya edeceği kelimât-ı rezile, bir okuru doğru ve güzel ahlak için açılan istikamete sevk edemez. (Ahmed Midhat, 2000f, s. 78) Mesela âşık ve âşıka meyânında geçen demlerin romanlarda bihakkın tasvirine imkân yoktur. (Ahmed Midhat, 2000ı, s. 80) Zaten bu konularda olan biten işleri ber-tafsil hikâyeye için ükût-ı kat'ideki fesahat ve belâgat hiçbir sözde hiçbir yazıda tasavvur olunamaz. (Ahmed Midhat, 2000d, s. 109) Kısacası Ahmed Midhat, bir toplumun değer yargılarını deforme edebilecek birçok meseleyi romanlarda anlatan muharrirlerin ellerine kelepçe vurması gerektiğini düşünür. Hatta bazı gruplar içinde oldukça doğal karşılanabilen bir olay veya olgunun, romanın geniş kitlelere ulaşacağını; farklı etnik ve sosyal gruptaki insanların bu durumu yadırgayacağını bildiği için eserde zikredilmesini uygun bulmaz. Örneğin yazarın *Çingene* adlı eserinde şöyle bir olay gerçekleşir. Şems Hikmet, Kâğıthane'de karşılaştığı Ziba isminde bir Çingene kıza âşık olur. Bir içki meclisinde Şems Hikmet ve arkadaşları yemek yerler ve eğlenirler. Bu süreçte Şems ile Ziba karşılıklı konuşur. Ancak henüz bir teklif vuku bulmaksızın, bir emir verilmeksizin beş Çingene karısı birden el çırparak şarkı okumaya başlar. Ahmet Mithat “o şarkının güftesini buraya yazsak matbuat memurları mutlaka menederler idi. Zira bu kadar başı açık rezaletleri Kâğıthane gibi yerlerde kâle almaya bir şey denilmez ise de sahife üzerinde kaleme almaya her şey denilir.” der. (Ahmed Midhat, 2001, s. 446) Görüleceği üzere aydınlatma emekçisi, bir yandan romanlar aracılığıyla okurlara ‘ahlak’ ve ‘maneviyât’ için bir yol açılması zarureti zikrederken diğer yandan da ‘ahlak’ kavramının romandaki olması gereken çerçevesini de çizmektedir. Amaç romanın, mensup olduğu

topluma reel hayatta ahlakî ve manevî açıdan en doğru şekliyle kılavuzluk yapabilmesini sağlamaktır.

Ahmed Midhat romanın, *ahlak* için olduğu kadar genç kız ve erkeklerin talim ve terbiyesi için de bir kılavuz olabileceğini düşünmektedir. Muharrire göre bir kız her ne olacak olursa olmalı, talim ve terbiyesini ikmâl etmiş bulunmalıdır. “Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur.” demek için “Bizde erkeklerin de talim ve terbiyesine lüzum yoktur.” diyebilmek cesaretini peyda etmelidir. (Ahmed Midhat, 2003a, s. 108) “Kızların okutulması ve erkeklerle birlikte iş hayatında da çalışabilmeleri, Mithat Efendi’nin samimiyetle inandığı görüşlerdendir.” (Enginün, 2006, s. 199) Kadınlardan dahi tabibeler, eczacılar, cerrahlar, muharrirler, feylesoflar, muallimeler falanlar filânlar çoğalıp meydan aldıkları zaman o tekzib-i maddî vukua gelecektir. (Ahmed Midhat, 2003a, s. 108) Bu tarz düşünceleri, yazdıkları ve eylemleriyle *Hace-i Evvel* lakabını alan yazar, genç oğlan ve kızların -sosyal hayatta etkin bir rol almadan önce- talim ve terbiyelerinde onlara roman okutmanın ehemmiyeti üzerine düşüncelerini roman ve hikâyelerinde zikreder. Talim ve terbiye konusuna açıklık getirmeden önce gençlere, özellikle kadınlara kitap okutmanın yasaklanması mevzuuyla başlamak yerinde olacaktır.

Osmanlı cemiyetinde roman okumanın ahlakî olup olmadığı konusu hararetle tartışılırken - Ahmed Midhat’ın da fikirlerini serdettiği bu dönemlerde- *kadınların roman okuması* mevzuu bu tartışmaların en mühim kanadını oluşturmaktadır. “Çünkü ‘gözü açılmamış’ bir toplumda romanın ‘değiştirme’ gücü, belki sokakla daha az irtibatlı oluşları neticesinde hayatlarını ekseriya eviçlerinin sükûnetinde geçirmişliğin doğurduğu hassasiyet ve tecessüs dolayısıyla ‘yeni’ye ve ‘hayâlî’ye kendilerini kaptırma ve romanın muhayyel atmosferinde ‘uçma’ suretinde, en çok kadınlar ve genç kızlar üzerinde tesir icra etmektedir devrin muhafazakâr kocalarına ve ebeveynlerine göre.” (Andı, 2013, s. 46-47) Lakin Ahmed Midhat, ahlâkıyyûnumuzdan kızlara, kadınlara yeni romanların okutulmaması reyinde olanlara karşıdır. Onların, roman okutturmamak imkânını bulamadıklarından, hükümlerini biraz daha ileriye götürerek, yazılmaması konusunda fikir birliği yapmalarına da öfkelenir. *Hace-i Evvel*’e göre kızları, kadınları ihsâs-ı derûna müteallik şeylerden tamamen men edebilmek mümkünse, bu da bir hikmettir. Yararından, zararından hiç bahse girişmeğe lüzum bile görmeksizin, bunun esasen bir hikmet olduğunu bittasdik neticesi zararlı veyahut yararlı olacağını da uzun süren tecrübelerle havale eyler. Lâkin cemiyette olup bitenlere biraz göz gezdirince bu men’-i kat’iyyenin imkânsız olduğunu görür. (Ahmed Midhat, 2000h, s. 249) Ayrıca kadınlara roman okumayı yasak etme çabasının da ters tepebileceğini düşünür. Hatta bu yasak bilâkis

kızların romanlar için daha ziyade hırs ve inhimaklarını mucib olduğundan piyasada gezen romanları kâmilen okumaya kızlar yol bulduktan başka meydân-ı tedavülde kadınlar ve hatta erkekler için bile yasak olan birtakım muzır eserleri de ele geçirip tamamını hevesle okurlar. Pek çok kızların odalarının en gizli yerlerinde öyle kitaplar bulunmuştur ki bunlar okumak pek büyük ayıptan addolunur. (Ahmed Midhat, 2000ğ, s. 55) Batı'daki kadın okurlarda da durum farklı değil gibidir. Flaubert, *Madam Bovary*'de zevklerini çağın hissî roman ve şiirlerinden almış bir romantik olan; evlilikte, okuduğu kitaplardaki gibi, derin bir hissî bağlılık bulacağını uman Emma Bovary (Lass, 2003, s. 202) üzerinden kadınların roman okuması konusunu sık sık ve farklı şekillerde -kurguya iliştiyerek- gündeme getirmiştir. Mesela Emma'nın arkadaşlarından bazıları okula, kendine isim günü hediyesi diye verilen kitapları getirirler. Bu kitapları gizlemek lazımdır ki bu da hayli zor bir iştir. Bu kitapları gece geç saatlerde yatakhane de okurlar. Emma onların saten ciltlerini itina ile açarak eserlerinin altına imzalarını atan ve çoğu ya bir kont ya bir vikont olan yazarların isimlerine gözü kamaş kamaşa bakar. (Flaubert, 2017, s. 38) Öyle gözüküyor ki Ahmed Midhat bu konuda haklı gibidir. Genç kızlara yahut kadınlara roman okumayı yasaklamak bir çözümlü değildir. Peki, bu konuda ne yapılmalıdır? Aydınlatma emekçisine kalırsa kızlara, kadınlara da roman okutmalıdır. Bizim okutmaklığımıza ihtiyaçları zaten yoktur. Biz ne kadar menetmek istersek isteyelim, onlar yine okumaktadırlar. O hâlde, diyelim ki onların roman okumalarından o kadar büyük havflara, endişelere düşülmemeli, belki bu kıraatların nef'i de düşünölmelidir. (Ahmed Midhat, 2000h, s. 250) Roman okuyarak bu insanlar nasıl fayda elde edebilecekler ki? sorusunu Midhat Efendi'nin düşünce dünyasına göre cevaplandırarak olursak şunları söyleyebiliriz: Kadınlar, genç kızlar yahut erkekler romanı reel hayatın bir kılavuzu ve gerçek hayatın bir numunesi olarak kullanarak istifade edeceklerdir. Bu taze dimağların romanın rehberliğinde talim ve terbiyesi yapılabilecek, bu insanlar sosyal yaşamda aktif olarak roller -eş, anne, baba, doktor, öğretmen vb.- almadan evvel hayatın iyi ve kötü gerçekliklerini romanlar aracılığıyla görebilecek, deneyimleyebilecek; böylelikle reel hayatın çarkları arasında yok olup gitmeyeceklerdir. Âdeta roman, hayatın bir *ön provası* olacaktır.

Hace-i Evvel'in düşünce dünyasında romanın bir kılavuz, hayatın bir ön provası olabileceği fikrinin şekillenmesinde şüphesiz ki Batı'nın ansiklopedilerini, dergilerini ve romanlarını karıştırmalarının da etkisi vardır. Aydınlatma emekçisi Osmanlı cemiyetinin o dönemdeki genç kuşağının talimi ve terbiyesi sorunsalına, yaptığı bu okumaların da etkisiyle şekillendirdiği fikirlerini bizatihi çıkardığı gazetelerde, dergilerde; yayımladığı roman ve hikâyelerinde yazarak bir cevap aramıştır. "Çağının geçirdiği kültürel dönüşümün sonucu olarak gördüğü ahlaki

bocalamanın çareleri onun kafasında hazır[dır]. Romanlarını bu çareleri örneklendirmek üzere yaz[mıştır].” (Parla, 2015, s. 82) Romanın bir kılavuz olabileceğine inanan Ahmed Midhat, bize Batılı milletlerden misaller göstererek, inandığı ve en doğru olduğunu düşündüğü bu fikirlerini ispat etmek ister. “Malûmdur ki alafrangada kızlara roman okutmak memnudur.” (Ahmed Midhat, 2000ğ, s. 55) diyen yazar, Fransız ve İngiliz ailelerin kızlarına hangi koşullar çerçevesinde roman okuttuğunu da yine eserlerinin satır aralarında şu şekilde serdedir: Örneğin Fransızlar, kızlarına dünyayı göstermemek için manastırlarda büyütürler. Hele umumiyetle kızlara aşk ve sevdaya dair kitap okutmamak derecesindeki dikkatleri ileri seviyededir. (Ahmed Midhat, 2000b, s. 71) Kocaya varıncaya kadar kızlarını tamamen esaret altında bulundururlar. İngilizlerse bilâkis kızlarını her türlü romanları okutmaktan menetmedikleri gibi kocaya varıncaya kadar her türlü harekât ve sekenâta evlatlarının hürriyetlerine asla sınır getirmezler. (Ahmed Midhat, 2000a, s. 49-50) Kızları erkekler kadar serbest büyütürler. Kızlar istedikleri gibi gezerler, okurlar, yazarlar. Lâkin nikâh zimâmı başlarına geçtiği gibi kocalarının olurlar, kalırlar. (Ahmed Midhat, 2000b, s. 71) Fransız kızlarına roman okutulmadan koyu bir disiplinle, İngiliz kızlarına ise roman okutularak serbest bir şekilde talim ve terbiye verilmesinin sonuçları hakkında Ahmed Midhat şunları söyler:

“Fransızlar miyanında şân-ı zevciyyete mutaassibâne riayet eden zevce pek az bulunarak kadınlardan aglebinin kendi hâllerince birer gönül eğlencesi olur. İngilizlerdeyse nisvanın pek azı bu hâlde bulunup aglebi birer zevce-i sâdika ve lâyika olmaya lâzım gelen hâl ve tavırda bulunur. Bunun hikmeti kızlara dünyayı ve dünyanın fenalıklarını öğretmemekle tamam dünya içine girdikleri zaman her türlü taarruzât-ı maddiyyeye ve maneviyyeye karşı müdafaa kudretinden Fransız kızlarının âciz kalarak bir kere bir hata eyledikten sonra artık o hataların yekdiğerini takip etmesine mümanaat edememeleri ve İngiliz kızlarının okuduğu romanlar ve gördüğü dünyanın iyisini de fenasını da öğrenerek asıl dünya evine girdikleri zaman kendilerine ilk vaki olacak zülleden tedafüe muktedir olacak kadar vâkıf-ı ahvâl bulunmaları kaziyesinden ibarettir. Yani Fransızlar kızlarını birer hayal adamı olmak üzere terbiye ederek sonra bunlar hakikat âlemine girdikleri zaman o âlemi kendi hayallerine muvafık bulamazlar. İngilizlerse kızlarını evvelden hakikat âleminde terbiye ederek sonra o âleme girdikleri zaman her şeyi evvelden görüp öğrenmiş oldukları surette bulurlar. Doğrusu da aranırda İngilizlerde bulunur. Zira insanların cihanda gözleri kapalı yaşayabileceklerine ihtimal vermek göz göre göre irtikâb-ı hatâ demek olup bir gün gözleri delilsiz mürşitsiz açılacağına ve o hâlde birden bire cihani

görmekten kamaşan gözleri asıl mehaliki dahi göremeyeceğine bedel olan açık göz bulunmak elbette müreccahtır.” (Ahmed Midhat, 2000a, s. 49-50)

Romanlar pek âlâ bir rehber olabilecekse bunu nasıl yapacaktır? sorusunu da Midhat Efendi romanlarında ve hikâyelerinde cevaplar. Yazar romanın her türlü ahlaksızlığı göstermesi ve anlatması yönüyle romanı eleştirenlerin, bu dayanaksız düşüncelerini haksız bulur. Osmanlı toplumunda oluşmuş bu önyargılara karşı İslam felsefesinden de feyz alarak bir kalkan oluşturur. Romanlarda amaç kötüyü örnek gösterip onun yapılmamasını sağlamak, kötünün önüne bu uygulama ile bir set çekmektir. İslam dininde de yapılan bu değil midir? “Hikmet-i dîniyyece taklitten kurtulup tahkike varmak ve küfürden bi-hakkın tevakki etmek için küfrü bile öğrenmek lâzım olduğu gibi hikmet-i dünyeviyyece dahi eşirradan kurtulmak için şeytanetin en ince perdelerini bile öğrenmek lâzımdır.” (Ahmed Midhat, 2000e, s. 186-187) Hâce-i Evvel’e göre sosyal hayatta birebir ilişkilerde bulun(a)mayan kapalı kapıların ardında her şeyden habersiz yetiştirilmiş bu genç kızlar yahut delikanlılar da dünya ahvalini romanlardan okur, şeytanet ve mel’anet âlemlerinin içine girmeksizin hakikatleri görmüş ve öğrenmiş olurlar; reel hayatta da bu tarz kötü şeylerden kendilerini sakınabilirler. (Ahmed Midhat, 2000e, s. 187) Ayrıca bir edebî tür olan roman, sahip olduğu anlatım teknikleri -kurgu, olay örgüsü, sahneleme, merakı kamçılama, tasvir vb.- sayesinde bu talim ve terbiye işini ailenin, muallimin, hocanın gençlere yaptığı onlarca telkinden çok daha başarılı yapar. Öyle görülüyor ki romanın genç kız ve erkekler üzerindeki tesirini iyi muhakeme eden muharrir “Bir musibet bin nasihatten yeğdir.” atasözünü “Bir roman bin nasihatten yeğdir.” şekliyle düşünmektedir. Örneğin bir müteallime “‘Çocuğum! Ahlâk-ı âliyye kanunu şunu gerektirir, bunu reddeyley, daima iyi adamlarla görüşmeli, fena adamlardan uzak durmalı’ demekle çocuğu hayatın nice bin bir tehlikeden kurtarmış olduğunuzu kanaat edemezsiniz. Fena adamlar kimlerdir? Sefil ve sergerdan şurada burada sürünenler mi? Belki onlar meyanında dahi iyi ahlaklı adamlar bulunabilir. Hâlbuki elleri eldivenli, başları şapkalı, gözleri gözlüklü, süslü filânlı ol kadar fena adamlar görürsünüz ki bunlar nefret eylediğiniz esafilden daha ziyade şayan-ı nefrettirler. İnsanlara her hakayık ve hafayasıyla beraber hayatı göstermelidir ki o hayat âleminde işte böyle fenalar olduğunu dahi anlayarak tevakkilerine medar olsun.” (Ahmed Midhat, 2000e, s. 187-188) İşte Ahmet Mithat’a göre bütün bunları bütüncül olarak roman gösterebilir. Yani roman, reel hayatın birçok gerçekliğini ve sırlarını bu genç beyinlere yansıtabilecek ve kılavuzluk yapabilecek birçok niteliğe sahiptir.

Hâce-i Evvel romanın reel hayatın nasıl kılavuzu olabileceğini göstermekle birlikte hangi anlatı türlerinin yaşamın rehberliğini yapamayacağını, hangi anlatı türlerinin okunmasının

sakıncalı olduğunu da eserlerinde zikretmeden geçmez. Bazı anlatı türlerinin realiteyi yansıtmaktan çok uzak olması yazarı endişelendirmiştir. Çünkü bu eserlerdeki hayalî dünyanın gerçekliğine inananların ve bunu hayatında tatbik etmek isteyenlerin hâlleri açıktır ki perişanlıktır. Bu kaygı dünya edebiyatındaki bazı yazarların eserlerinde de farklı şekillerde görülmektedir. Örneğin “Okuduğu hayal icadı âlemin gerçek olduğu, kafasına öyle bir yerleşti ki, onun gözünde, dünyada daha gerçek bir öykü olamazdı.” (Cervantes, 2018, s. 52) diyen Cervantes, *Don Kişot'ta* zamanının popüler edebiyatını -romansları- saplantılı bir şekilde okuyan, bu da onun zihnindeki gerçekliği karıştırmaya ve daha sonra delirmesine neden olan Alonso Quijano'nun hikâyesini anlatırken, bir dönemin gerçeklikten uzak türlerini eleştirmiştir. Don Kişot'un deliliği ondan önce gelenler tarafından hazırlanmış şiirsel bir stratejidir; (Bloom, 2018, s. 140) yani Alonso Quijano namı diğer Don Kişot kendinden önceki gerçekdışı edebiyatın kurbanlarından birisidir. *Madame Bovary*'de ise “Emma romansların, az çok egzotik denebilecek romanların, romantik şiirlerin bıkmak bilmez bir okurudur. Aşinalık kurduğu yazarların bazıları birinci sınıftır; (...) Bazıları ise pek parlak sayılmaz, (...). Ama önemli olan yazarların iyi ya da kötü olmaları değil. Önemli olan onun kötü bir okur olmasıdır.” (Nabokov, 2014, s. 206) Emma'nın, kocası Charles'ı ve kızı Berthe'yi felaketin eşiğine sürüklemesinde, okuduğu bu romanlardaki o cezbedici dünyanın etkisinde kalması ve ömrü boyunca bu dünyanın özlemini içinde biriktirmesi en önemli etkenlerden biridir. Benzer şekilde *Babalar ve Oğullar*'da Bazarov'un, Arkadiy'in babası Nikolay Petroviç'i ve amcası Pavel Petroviç'i romantizm akımının etkisindeki eserleri okumalarından, bu eserlerin etkisinde kalmalarından, onları romantik olmalarından dolayı eleştirir. Her ne kadar romanın sonunda tenkit ettiği şeylerin ağına kendisi takılsa da “Bütün bunlar romantizm, saçmalık, çürümüşlük, sanat yapma hevesi. İyisi mi gel seninle şu böceğe bakalım.” (Turgenyev, 2017, s. 41) diyerek materyalist ve nihilist kişiliğini ortaya koyar ve arkadaşı Arkadiy'i âdeta realiteye davet eder. Flaubert ve Turgenyev'inkinden farklı da olsa bu tarz bir gerçeklik çağrısını Ahmed Midhat da yapar. Ahmed Midhat'ın bu çağrısı Cervantes'inkine daha yakındır. Roman gerçekliğinin okura zarar vereceğini düşünenlere Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi halk hikâyelerindeki yahut kocakarı masallarındaki gerçekliğin daha zararlı olabileceğinden bahseder. Ona göre “ukalâımız, romanlar aleyhine etmedik hücum bırakmayarak romanların bütün sırları ortaya koyduklarından ve gençlerin değil ihtiyarların bile zihinlerini çececek tafsilâta giriştiklerinden bahseyledikleri ve yalnız *Telemak* sergüzeşti gibi sırf yüce ahlak üzerine yazılmış bulunan şeylere müsait bulunarak entrika ve safahat ve mihnet ve melanet âlemlerinin hakikatlerini ve sırlarını meydana koyan eserleri ahlak dışı olmak üzere reddettikleri hâlde insanı birçok

tehlikeli adamlara ve ömrün diğer tehlikelerine karşı uyanık bulunduracak esbap meyanında romanlar dahi dâhil olduğunu kabul etmelidir. Yoksa yalnız *Telemak* yolunda ahlâk dersi alanlar, bir peri kuvvetiyle bir fırtınadan bir garktan kurtulabilseler bile hayat âleminde duçar olacakları azim fırtınalardan kendilerini kurtaramazlar. Nasıl ki *Telemak* hikâyesi kendi terbiyesi için yazılmış olan Prens dahi kendisini bu fırtınalardan kurtaramayarak en sefih bir hükümdar olmak üzere tarihi kendi aleyhine kıyama ettirmiştir.” (Ahmed Midhat, 2000e, s. 186-187) Keza kocakarı masallarının hangisi tetkik edilecek olsa hep aşka ve sevdaya dair oldukları görülür. Hem de ne safderunâne şeylerdir bunlar. “Onlara kapılan kızlar, kadınlar bir namerdin küçük bir oyununa bile mukavemet edemeyecek ve âdetâ ‘belâhet’ tabir olunabilecek safderunluklardan dolayı ne büyük tehlike içinde bulduklarını güzelce düşünmelidir. O koca masal kelime be kileme, harf be harf gönüllerinde muntabi olmuştur.” (Ahmed Midhat, 2000h, s. 249-250) Çünkü kocakarı masallarında ve eski romanlarda, âşıklar ekseriya o kadar saf suretle tasvir olunurlar ki sevdalanan, âşık olan bir kişiyi o nazarla anlayan masum kızcağızlar, diğer taraftan nice şeytandan beter karaktere sahip kişilerin ne kadar ev yıktıklarından haberdar bile olamazlar. Her gördükleri erkeği ya peri padişahının oğlu yahut Âşık Garip zannederler. Bu sebeple Midhat Efendi’ye göre Âdemoğlunun hâllerinin iyisini de fenasını da romanlar şerh ederler. (Ahmed Midhat, 2000h, s. 250) Dolayısıyla romanları okuyanlar pek çok felâketler işitmiş, her birinden bir ibret almış olurlar. (Ahmed Midhat, 2000h, s. 250)

Ahmet Mithat Efendi, bir *Don Kişot* uyarlaması olarak başladığı *Çengi*’de, gerçeklikten uzak gördüğü geleneksel edebiyatı parodi yoluyla hicveder. (Parla, 2015, s. 82) Bu hicivlerden en çok nasibini alacak metinler de *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, *Hamza-nâme*, *Ebu Ali Sina* gibi, hep sihir ve cin ve peri hikâyât-ı garibesini mübeyyin şeylerdir. (Ahmed Midhat, 2000b, s. 6) Daniş Çelebi, öncelikle annesi Efsuncu Saliha Molla’nın yanlış terbiyesinin, ikinci olarak da okuduğu kötü edebiyatın kurbanı, yarı meczup bir delikanlıdır. (Parla, 2015, s. 83) Evi, bir “sihir ve ve efsun pazarı ve cin ve peri karargâhı” olan Saliha Molla, geçimini de bu yolla sağladığı için, biraz da reklam olsun diye oğlunu cin ve peri masallarıyla büyütür. Bunlar *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* gibi fantastik türe ait yapıtları okumasıyla da desteklenince ortaya aklını doğaüstü öykülerle bozmuş, hatta bu yüzden evden çıkmayı bile reddeden, yirmi yaşında büyümemiş bir çocuk çıkar. Ahmet Mithat halk hikâyelerinin, mesnevilerin veya kocakarı masallarının gerçekliğini benzer olarak eleştirdiği, bu türleri okuyarak yanlış terbiye alan ve okuduğu eserlerin hayal âleminde kaybolan bir kadını anlattığı *Emanetçi Sıtkı*’da düşüncelerini şu şekilde kurguya dönüştürür:

“Rıza'nın Ayşe Şeref Hanıma mülâzemeti kızın esasen hüsn-i ahlâkıyla beraber hükmen terbiyesini dahi bozmuş idi. On üç yaşına kadar terbiyesinde hiçbir noksan olmayan ve zaten ahlâkı dahi pek melekâne olan Ayşe Hanım ondan sonra Sıtkı'dan tefrik edilip de yalnız Rıza ile müzakerede devama başlayınca Âşık Kerem, Leyla ile Mecnun, Şah İsmail, Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin hikâyeleri gibi şeyleri bir yandan okumakla beraber bir taraftan dahi Rıza'nın temellükât-ı âşıkânesi arasında kalarak âdetâ romanesk (yani romanlardaki âşıkâ kızların hâli gibi) bir hâle girmiş idi.” (Ahmed Midhat, 2001, s. 744.)

Görüleceği üzere çocuklarına roman okutmaktan korkanlar aslında diğer türleri okutmaktan daha çok korkmalıdırlar. Kuşkusuz Midhat Efendi'ye göre roman gerçekliği, bahsi geçen diğer türlerle karşılaştırılınca hayatın realitesine daha yakındır; roman okuyanlar gerçek hayatı görür ve bilir; çünkü romanda zikredilenler âlemde bu kadar bîçarelerin başlarını ateşe yakan ve sergüzeşt-i ahvalleri kitapları doldurup okuyanları bile ağlatan hâllerdir. (Ahmed Midhat, 2001, s. 70) Romanlarda yazılanlar gerçek hayatın içinde yaşanan olayların birer numunesi gibidir. Böylelikle roman okuyanlar reel hayat gerçekliğinin aşağı yukarı ne olduğunu anlayabilir, sezebilir. Yazarlar her ne kadar olasılıklardan bahsediyor olsa da romanlar yaşamın birçok cephesinin gösterilebildiği en realist alandır. Bu realist metinler derin bir tecessüsle okunursa bireyin, hayatın içinde bir duruş sergilemesi adına kılavuz olabilir. Ancak hem reel hayatın deneyimsizliği hem de roman okumak hem de roman yerine kocakarı masalları gibi türler okumak yazara göre insanları felaket uçurumlarına sürükleyebilir. Oysaki bir insan romanları okumuş, hem de kemâl-i dikkat ve itina ile okuyarak erkeklerin ve kadınların ahvâlini lâyıkı vechile öğrenmiş olsa kendini hayatın içindeki birçok vartaya duçar etmez... (Ahmed Midhat, 2000c, s. 124) Ayrıca romanlardaki vak'aların gerçekte vuku bulmuş olması da lâzım değildir. Muharrirler daima ihtimalâtan bahsederler. Onları okuyarak hem lezzet almalı, hem de ders almalıdır. (Ahmed Midhat, 2000ç, s. 100-101) O hâlde muharrire göre romanlardan yalnızca reel yaşamın gerçekliğinin bir aynası olarak istifade etmekle yetinilmemelidir. Roman vasıtasıyla gerçek hayatı görmek ilk merhale olmalıdır. Bundan sonraki aşama ise okuyucunun romanlarda okuduğu gerçekçi olayları ve durumları kişisel hayatında tatbik edebilmesidir; çünkü “içinde bulunduğumuz âlem-i maddî ve hakikînin bir kitaba veyahut tiyatro temasına in'ikas eylemiş olan suret-i ayniyyesinden ibaret olup erbâb-ı fehm ve iz'an için bu iki âlemde gördüğü şeyleri şu âlem-i maddî ve hakikîye tatbik edebilmek pek mümkün ve hatta pek kolay bir şeydir.” (Ahmed Midhat, 2000c, s. 120) Peki, okur bunu nasıl yapacak? Muharrir bu düşüncesini *Eski Mektuplar*'da şu şekilde işler: Kenan sevdiği kız Meliha'nın evlendirildiğini

iştir. Ancak Kenan bu duruma inanmamaktadır. Çünkü Kenan'ın tanıdığı ve sevdiği Meliha bu karakterde bir insan değildir. Kenan'ın dostu Sabit ise her kadına güven olmayacağını düşünmekte, Kenan'a bu düşüncesini inandırmaya çalışmaktadır. Sabit'in amacı ise sevdiği arkadaşı Kenan'ı biraz olsun teselli edebilmektir. Ancak Kenan teskin olmaz ve Sabit'e "Ben ne söylüyorum, sen ne cevap veriyorsun Sâbit? Meliha bildiğin kadınlardan değildir. Fakat..." derken Kenan'ın sözleri boğazında düğümlenir. Ve sonunda Sabit ona şu ihtarda bulunur:

"Kendi sözlerini yine kendin cerh etmeye başladın. Vefa beklediğin bir kadının âherle tehhülünden bahsetmek bunu ispat etmiyor mu? Yaşın bana nispeten küçük, fakat zekâ tecrüben büyüktür. Bunu teslim ederim. Okuduğun kitaplarda, birlikte tetkik ve muhakeme ettiğimiz romanlarda beyan ettiğin mütalâatı niçin bir defa da nefesine tatbik etmiyorsun? Biz de insan değil miyiz?" (Ahmed Midhat, 2003b, s. 111)

O halde okur romanda okudukları ile kendi hayatındaki bir takım koşutlukları görebilmeli, roman kişilerinin hâllerini kendi ahvaliyle mukayese edebilmelidir. Yani roman okumanın da bir koşulu vardır, o da okunan romandan güzel bir sonuç çıkartabilmektir. Ahmet Mithat için asıl önemli olan ve onun üzerinde çokça durduğu mevzu budur. "Bir hikâyeyi okumaktan maksat, yalnız a'zâ-yı vak'anın sergüzeşt-i ahvâliyle kâh müteessiren kâh mütelezzizen vakit geçirmekten ibaret olmayıp hikâyeye mütalâa olunarak bittikten sonra vak'aya alelumum atfolunacak bir nazar-ı icmâl, neticesinden bir de hüküm çıkarmak roman mütalâası zımında dâhil bulunan mâkâsıdın en başlıcalarından birisidir." (Ahmed Midhat, 2000i, s. 343) Çünkü hikâyeden ibretlik sonuç çıkarılabilirse/çıkarılabildiğinde işte o zaman *romanlar, genç kız ve erkekler için hatta bazen yetişkinler için de gerçek hayatın bir numunesi, ön provası yahut kılavuzu olabilirler.*² Aksi halde

² Ahmed Midhat Efendi romanın reel hayatın bir kılavuzu olabileceğini sık sık ve farklı şekillerde eserlerinde söylese hatta romandaki gerçekliklerin reel hayatta kemal-i dikkatle tatbik edilmesi gerekliliğini belirtse de istisnai durumların olabileceğini bizlere *Çengi*'de zikreder. Ona göre, tabii ki en gerçekçi tür olarak romanlar insanlara bazı gerçekleri gösterir, ancak bir yazarın romanı üzerinde sonsuz tasarruf hakkı bulunduğunu ve bazen roman yazarının dahi bazı durumları abartabileceğini de zikreder. Jale Parla *Don Kişot'tan Günümüze Roman*'da bu konuya şöyle açıklık getirmektedir: "Başına buyrukluğuyla, kural tanımazlığıyla, fırsatları değerlendirişindeki üstün yeteneğiyle, cazibesi, zekâsı ve muhteşem rakkaseliğiyle Çengi Sünbül Tanzimat romanlarındaki en ilginç kadın karakterlerden biridir ve hissederiz ki yazarın kendisi de ona bir miktar tutkundur. Ama yaşam nadiren Çengi Sünbül kadar cömert davranır; bu da öyküyü mutlu sonla bitirmeye kararlı Ahmet Mithat Efendi'nin bileceği şeydir. Çünkü kendisinin de dediği gibi, bir hikayenüvis murad eder ise roman üzerindeki egemenliğinin sınırı yoktur. Nitekim Ahmet Mithat Efendi yalnızca romanın mutlu sonunun gerçekçi olmadığını teslim etmekle kalmaz, okuru böyle bir sona inanıp boş hayallere kapılmama konusunda da uyarır. 'Hikâyemiz gibi hikâyelerin netâicinde açılan ümit kapıları muhacirlerin san'atlarından mütevellid bir eser olup kendi sergüzeşt-i ahvâlini hikâyâta tatbik edenler bu misillü ümitlere ehemmiyet verirler ise Daniş Çelebi'yi aynı aynına taklid etmiş olmaktan başka bir şey yapmış sayılmazlar. (Ahmed Midhat 2000b: 138.)' Demek ki elimizdeki yalnızca bir romandır. Anlatı boyunca yazar bize bunu sürekli hatırlatmıştır zaten, şimdi de 'iyi okurlar' olarak bizden ne beklediğini hatırlatır: okuduğumuzu donkişotça okumamızı. 'Başkası olma arzumuzu' okuma süreci bittikten sonra dizginleyip, yorumlama sürecinde, yazarın açık ya da üstü kapalı

eğlenceli bir macera, hoş bir zaman geçirme vasıtasından öte bir şey olamazlar. *İki Hud'akâr*'da serbestçe roman okutulan ve okuduklarından ibretlik sonuç çıkartabilen bir kızın terbiyesi ve kişiliği hakkında Ahmet Mithat'ın düşüncelerini görebilmekteyiz. Matmazel Sesil de Bruyer'in halası, Sesil'in her türlü romanı okumasına izin verir. Hatta Sesil'in romanı nasıl okuması, romandan nasıl sonuçlar çıkartması gerektiğini de kıza bizzat kendisi gösterir ve kıızı bu yolla terbiye eder. Zaten romanların konusu ya bir kadının kocasına veyahut bir kocanın karısına hıyanet etmelerinden ibarettir. (Ahmed Midhat, 2001, s. 710) “Bu hıyanet neticesini intac için dahi ya zevce veyahut zevceye hariçten birtakım aşk ve sevda hayalâtı hücum ettirilerek işte bir romandır meydana çıkar. Bundan hüsn-i ibret alanlar necat bulurlar. Su'-i ibret alanlar ise kendileri de başkaca bir romana zemin olabilecek ahvale duçar olurlar da âlemi kendilerine ya güldürürler ya ağlatırlar.” (Ahmed Midhat, 2001, s. 710) İşte Sesil okuduğu bu romanlardan hüsn-i misal almasını bilen kızlardan biridir. Özellikle halasının da doğru teşvikleri ve yönlendirmeleriyle romanlar okumuş ve sonuçlarından ibret almış bir genç kızdır. “Binaenaleyh Sesil, hem okuduğu romanlar hem de halasının yönlendirmeleri neticesinde kadın nedir, koca nedir, aşk ve sevda ne cihetten mukaddes, ne cihetten müstenfirdir, bir hanede evlâda mukabil validenin mevkiî nedir, servet ve saman nasıl idare olunmalı, bunları tamamıyla öğrendikten maada bir kadının iffeti, şöhreti ne cihetten bozulabilerek servet ve samân nasıl mahvolur, hâsılı âlemde felâket denilen şey ne gibi esbaptan husule gelir, bunları dahi henüz on altı on yedi yaşlarında iken mükemmelen öğrenmiş, bellemiş idi.” (Ahmed Midhat, 2001, s. 710) Böylelikle romanlar Sesil'e *gerçek hayatın bir numunesi, ön provası ve kılavuzu* olabildi; çünkü Sesil romanları okumuş, anlamış ve ibretlik sonuçlar çıkartabilmişti. Şimdi yapması gereken bu hayal âleminde öğrendiklerini reel hayatta kemal-i dikkatle tatbik etmektir.

SONUÇ

Ahmed Midhat, yaşamı boyunca romanın reel hayatın bir kılavuzu olabileceği görüşünü savunmuştur. Romanın ahlakî açıdan bireye kılavuzluk yapabilecek birçok hususu bünyesinde sindirebilen ve bu düşünceleri okuyucusuna keyif vererek aktarabilen niteliklere sahip bir tür olduğunu düşünmüştür. Hâce-i Evvel, romanlar aracılığıyla okurlara ‘ahlak’ için bir yol açılması zaruretini zikreder. Ayrıca ‘ahlak’ kavramının romandaki olması gereken çerçevesini de

mesajına kulak vermemizi. Kurgunun sihrine kapılıp, ‘gerçek’le aramızdaki bağı koparmamızı.” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, 13. bs., İstanbul 2015, s. 94-96.)

eserlerinde çizer. Amaç romanın, mensup olduğu topluma reel hayatta ahlakî açıdan en doğru şekliyle kılavuzluk yapabilmesini sağlamaktır. Ahmed Midhat bu merhalede de kalmaz. Romanın, ahlak için olduğu kadar genç kız ve erkeklerin talim ve terbiyesi için de bir kılavuz olabileceğini düşünür. Özellikle gençlere roman okutulmaması düşüncesine her zaman karşı durmuştur. Aydınlatma emekçisi kızlara, kadınlara da roman okutulması gerektiğini düşünmektedir; zaten ne kadar men edilirse edilsin onların yine de okuduğunu düşünür. Gençlerin roman okumalarından o kadar büyük korkulara ve kaygılara düşmektense bu okumaların bu gençlere nasıl fayda getireceğini tefekkür edilmesi gerektiği görüşündedir. Muharrire göre kadınlar, genç kızlar yahut erkekler romanı reel hayatın bir kılavuzu ve gerçek hayatın bir numunesi olarak kullanarak istifade edebileceklerdir. Bu taze dimağların romanın rehberliğinde talim ve terbiyesi yapılabilecek, bu insanlar sosyal yaşamda aktif olarak roller -eş, anne, baba, doktor, öğretmen vb.- almadan evvel hayatın iyi ve kötü gerçekliklerini romanlar aracılığıyla görebilecek/deneyimleyebilecek; böylelikle reel hayatın çarkları arasında yok olup gitmeyeceklerdir. Âdetâ roman, hayatın bir ön provasını olacaktır. Ancak muharrire göre romanlardan yalnızca reel yaşamın gerçekliğinin bir aynası olarak istifade etmekle yetinilmemelidir. Roman vasıtasıyla gerçek hayatı görmek ilk adım olmalıdır. Bundan sonraki aşama ise okuyucunun romanlarda okuduğu gerçekçi olayları ve durumları kişisel hayatında tatbik edebilmesidir. Yani bir genç romanı okumalı, ondan güzel sonuçlar çıkarmalı ve bunu reel yaşamda kendine kötülüklerden koruyabilecek bir kalkan olarak kullanmasını da bilmelidir.

STRUCTURED ABSTRACT

Although there are people who believe that the novel can be a guide to real life, there are people who stand against it and argue that the novel is a harmful genre. Although the novel is a Western genre, in the 18th and 19th centuries, it was considered as an insignificant genre of literature and was underestimated by people with the idea that novel mostly appeals to young girls, housewives or ignorant people; in contrast to important genres such as poetry and drama. That's why the novel was ignored, humiliated and often subjected to destructive criticism. For example, in the 19th century, some authority figures such as James Lowell and Matthew Arnold thought that reading novels was a harmful activity. According to them, reading novels was merely a hedonistic activity. But when we look at Jane Austen's thoughts, we see an opposite picture than of James Lowell and Matthew. But when we look at Jane Austen's thoughts, we see an opposite picture than of James Lowell and Matthew. Jane Austen opposes harsh criticism and disdain for

the novel, because she cannot understand them as there is no other type of genre that gives readers as much pleasure as the novel.

In general, the criticism of those who argue that the novel cannot be a guide to real life, and who take a stand against the novel can be summarized under the following headings: The first and perhaps the most important of these is that the reality of the novel is very close to the reality of real life. This reason is the main factor in transforming this genre into a feared, unwanted genre and also in the development of prejudices against the novel. Moreover, there are some who mention that reading novels is a waste of time. People in this view think that people can occupy themselves with more pragmatic arts / crafts / activities rather than reading novels. In addition, there are those who complain about the novel because of the fact that the novel readers are distracted from the real world by being haunted by the imaginary realm of the work, and they also think that the novel does not have a distinct form like other literary genres - poetry, tragedy or comedy, etc. However, the fact that the reality of the novel is so close to the reality of life worried the critics of the novel genre. With the increase in the number of novel readers every day, those who oppose the reading of this genre with the idea that it would deteriorate the morality of young people or novel readers; they feared that the novel could set a bad example for society. Those who believe that the novel can be a guide of real life have generally emphasized the moral aspect of literature and have stated its educational role to people against those who believe that it is a useless or even harmful genre. In other words, they have tried to prove that the novel does not break the morality, on the contrary, it is a genre that gives a moral lesson and can educate people and they have written novels in line with this idea.

There are also writers who try to answer the questions whether the novel can be a guide to real life by writing on this matter between the lines of their fiction works. One of those who tried to answer these questions in Turkish literature is Ahmed Midhat Efendi.. Midhat Efendi answered this question between the lines of his novels and stories as “The novel can be a guide to real life.” According to Ahmed Midhat, by teaching novels to young people, their morality can be shaped, educated and trained; in addition, young people can learn many good and bad realities of life by reading novels before experiencing them personally in real life. In this way, they can show fortitude more easily against the difficulties of real life.

Ahmed Midhat's ideas about leading women to read novels are progressive. He surely thinks that women should read novels, and has waged war against those who think that this may be purely immoral. According to him, one of the most important goals of the novel is to try to draw a line in

front of the evil by showing the evil. For this reason, he thinks that genres such as fairy tales and folk tales, that are insufficient to reflect the reality of real life, should not be read because they cannot accurately reflect the reality of real life.

According to Midhat Efendi, the novel is a mirror held in real life. Women, young girls or boys will be able to benefit from what is reflected in this mirror, by using the novel as a guide to real life and a sample of real life. These fresh minds can be trained and educated under the guidance of the novel, and these people will be able to see / experience the good and bad realities of life through novels before they actively take roles in social life - wife, mother, father, doctor, teacher, etc.; thus they will not perish between the gears of real life. The novel will be a rehearsal of life. However, according to the writer, it is not enough to make use of novels only as a mirror of the reality of real life. Seeing the real life through the novel should be the first step. For the next step the reader should apply realistic events and situations that he reads in novels to his/her personal life. In other words, a teenager should read the novel, draw good conclusions from it, and know how to use it as a shield that can protect himself/herself from evil in real life. In short, according to Ahmed Midhat, the novel contains many elements that may guide to real life and may be a rehearsal to it.

Key Words: Novel reality, guidance of the novel, Ahmed Midhat.

KAYNAKÇA

- Ahmed Midhat. (2000a). *Bahtiyarlık*. N. SAĞLAM (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000b). *Çengi*. E. ÜLGEN (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000c). *Dürdane Hanım*. F. ANDI (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000ç). *Felâton Bey İle Râkım Efendi*. N. BİRİNCİ (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000d). *Gönüllü*. E. ÜLGEN (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000e). *Hayret*. N. Sağlam (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000f). *Henüz 17 Yaşında*. F. ANDI (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000g). *Hüseyin Fella*. F. Andı (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000ğ). *Karnaval*. K. YETİŞ (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000h). *Müşahadat*. N. BİRİNCİ (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000ı). *Süleyman Muslî*. F. Andı (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2000i). *Yeryüzünde Bir Melek*. N. Sağlam (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2001). *Letâif-i Rivâyât*. F. GÖKÇEK, & S. ÇAĞIN (Dü.). İstanbul: Çağrı.

- _____ (2003a). *Diplomalı Kız*. F. ANDI (Dü.). Ankara: TDK.
- _____ (2003b). *Eski Mektuplar*. A. Ş. ÇORUK (Dü.). Ankara: TDK.
- Andı, M. Fatih (2013). *Roman ve Hayat* (4. b.). İstanbul: Hat.
- Bloom, Harold (2018). *Batı Kanonu* (2. b.). Ç. PALA MULL (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Cervantes, Miguel de (2018). *Don Quijote* (25. b., Cilt I). R. Hakmen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Çıkla, Selçuk (2016). *Edebiyat ve Hastalık*. İstanbul: Kapı.
- Çodur, Fatih, "Öyküde Yeni Bir Hayat Formu" <http://okumak-ayriraliktir.com/228/oykude-yeni-bir-hayat-formu/yazi> (Erişim Tarihi: 06.09.2018)
- Eco, Umberto (2013). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (7. b.). K. Atakay (Çev.). İstanbul: Can.
- Enginün, İnci (2006). Ahmet Mithat'ın Hâlâ Geçerli Öğüdü: Kızlarımızı Okutun. N. ESEN, & K. EROL içinde, *Merhaba Ey Muharir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Flaubert, Gustave (2017). *Madam Bovary* (13. b.). N. Ataç & S. E. Siyavuşgil (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Forster, Edward Morgan (2014). *Roman Sanatı*. Ü. Aytur (Çev.). İstanbul: Milenyum.
- Kundera, Milan (2014). *Roman Sanatı* (5. b.). A. Bora (Çev.) İstanbul: Can.
- Lass, Abrham H. (2003). *100 Büyük Roman* (5. b., Cilt I). N. Muallimoğlu (Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Meriç, Cemil (2013). *Bu Ülke* (42. b.). İstanbul: İletişim.
- Moran, Berna (2009). *Edebiyat Kuramları* (19. b.). İstanbul: İletişim.
- Nabokov, Vladimir (2014). *Edebiyat Dersleri* (2. b.). A. L. BATUR, & F. ÖZGÜVEN (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Okay, Orhan (1989). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- Parla, Jale (2015). *Don Kişot'tan Bugüne Roman* (13 b.). İstanbul: İletişim.
- Turgenyev, Ivan Sergeyeviç (2017). *Babalar ve Oğullar* (14. b.). E. Atalay (Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Wellek, Rene & Warren, Austin (2013). *Edebiyat Teorileri* (2. b.). Ö. F. Huyugüzel (Çev.). İstanbul: Dergâh.